

İngiliz seyyahı James Silk Buckingham tarafından yazılan 8 Şubat tarihli (Beydilli, I, 232-233) mektupta yer almaktadır. Buna göre Seetzen Eylül 1811'de on yedi de ve yükü yazma eserle Muhâ'dan San'a'ya doğru yola çıktı, ancak iki gün sonra Muhâ'ya gelen bir haber kendisinin artık hayatta olmadığını bildiriyordu. Buckingham'ın naklettiği genel kanıya göre Seetzen, San'a yolu üzerinde Taiz yakınlarında San'a imamının emriyle zehirlenerek öldürülmüştür. Kasım 1810 – Eylül 1811 arasında neler olduğuna dair bilgi bulunmamakla beraber bu gelişme karşısında Seetzen'in Muhâ'da Yemen idarecileriyle anlaşmazlığa düştüğü, şehri daha önce terk edemediği ve mektup da gönderemediği kabul edilebilir. Ölüm sebebi ve şekli bugüne kadar aydınlatılmadan kalmıştır.

Yazarları arasında bulunduğu *Fundgruben des Orients* dergisindeki yazılardan anlaşıldığı üzere ölüm haberi Avrupa'da epey geç duyuldu, yanındaki on yedi deve yükü yazmanın âkıbetini aydınlatmak mümkün olmadı. Topladığı objeler, yaptığı çizimler, yazdığı mektuplar, yaşadıkları ve gördüklerini usanmadan kaydeden, her kesimden halk ile irtibat neticesinde oluşan izlenimlerini canlı anlatım ve zaman zaman mizahî bir üslûpla nakleden Seetzen'in seyahat günlükleri bu alanın önemli kaynakları arasındadır. Sekiz cilt hacmindeki 1802-1809 arası seyahat notları Oldenburg Kütüphanesi'ne (Landesbibliothek) intikal etmiş, bunların son üç cildi 1854'te Friedrich Kruse tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Buradaki Şark yazmaları, bilhassa Arapça olanlar varlıklarını bugün neredeyse unutulmuş Seetzen'e borçludur. Benzer seyyahlardan farklı olarak tarih, coğrafya ve kutsal yerler bağlamı dışında özellikle dolaştığı bölgelerdeki doğai hayat kendisinin ilgi odağını teşkil etmiştir. Topladığı nebatat örneklerini, taş vb. doğa objelerini, satın aldığı yazmalarla birlikte XIX. yüzyılda Viyana ve Berlin'i geride bırakacak derecede bir kültür merkezi haline gelen Gotha'daki Devlet Kütüphanesi'nde ve bunun yayımlanan katalogunda görmek mümkündür. Bu yazmalar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra buraları işgal eden Sovyetler Birliği tarafından Moskova'ya taşınmış ve 1950'li yıllarda tekrar iade edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ulrich Jasper Seetzen's Reisen durch Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten (ed. Fr. Kruse), I-IV, Berlin 1854-1859 (tıpkıbasımı için bk. Hildesheim 2004); Ulrich Jasper Seetzen, *Unter Mönchen und Beduinen. Reisen in Palästina*

und angrenzenden Ländern 1805-1807 (ed. A. Lichtenberger), Stuttgart 2002; a.mf., *Tagebuch des Aufenthalts in Konstantinopel und die Reise nach Aleppo 1802-1803* (ed. V. Enderlein), Hildesheim 2012; W. Pertsch, *Die orientalischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, Gotha 1859-93, I-III, tür.yer.; Ulrich Jasper Seetzen (1767-1811). *Leben und Werk. Die arabischen Länder und die Nahostforschung im napoleonischen Zeitalter: Vorträge des Kolloquiums vom 23. und 24. September 1994 in der Forschungs- und Landesbibliothek Gotha, Schloss Friedenstein*, Gotha 1995; J. Schienerl, *Der Weg in den Orient: Der Forscher Ulrich Jasper Seetzen: Von Jever in den Jemen (1802-1811)*, Oldenburg 2000; Kemal Beydilli, "Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark'ın Hazineleri) Dergisi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan* (haz. Hatice Aynur v.dğr.), İstanbul 2013, I, 232-233. KEMAL BEYDİLLİ

SEFÂKUS

(سفاقس)

Tunus'ta bir liman şehri
ve aynı adı taşıyan
idari birim merkezi.

Tunus'un doğusunda Kâbis (Gabes) körfezi sahilinde yer alır. Tarihi Roma dönemine kadar götürülen ve Sfax, Sıfaks, Sefâkus şeklinde de anılan şehrin milâttan önce III. yüzyılda Kartacalılar'a karşı mücadele eden Berberî emîrine nisbetle bu isim aldığı söylenir. Sefâkus bölgesi 442'de Vandallar'ın, 533'te Bizans'ın eline geçti. 45 (665) yılında müslümanlar tarafından fethedildi. Bugünkü Sefâkus, Ağlebî Hükümdarı I. Muhammed zamanında 235'te (849), Roma dönemi yerleşim merkezlerinden Tâbârûra ve Tîne köylerinin yıkıntılarının bulunduğu yerde kuruldu. İnşaat işlerini yürütmekle görevlendirilen Kadî Ali b. Sâlim el-Cibinyânî, şehrin merkezinde Ağlebîler döneminin önemli yapılarından olan Sefâkus Ulucamii'ni yaptırdı ve şehri kerpiç surla çevirdi. Surlar ve ulucami Ağlebî Hükümdarı Ahmed b. Muhammed döneminde taş ve kireç kullanılarak yenilendi (245/859).

Ağlebîler'den sonra Fâtîmî hâkimiyetine giren Sefâkus 300 (912) yılında, Sicilya'da Abbâsî halifesine biat ettiğini açıklayan Arap kabile reisi İbn Kurhub tarafından gönderilen Sicilya donanmasının saldırısına uğradı. Fâtîmîler'in Mısır'a intikalinden sonra Zirîler'in idaresine bırakıldı. İbn Hakkal, şehrin IV. (X.) yüzyıldaki durumunu anlatırken gelirinin büyük kısmının zeytin ve zeytinyağından elde edildiğini, önceleri ucuz olan zeytin fiyatlarının yaşanan karışıklıklar yüzünden arttığını, balıkçılığın da

geliştiğini, üzüm ve diğer meyvelerin ise az yetiştirdiğini, bu sebeple halkın meyve ihtiyacını Kâbis'ten karşıladığını söyler. Sakin bir limana sahip olan şehri çevreleyen taş ya pı sur, surun demir kapıları ve surlardaki burç ve kulelerden bahseder (*Şûretü'l-arz*, s. 47). Bu dönemde Sefâkus'tan Venedik'e zeytin ihraç edildiği de bilinmektedir. Şehirde X. yüzyıldan itibaren Pizalılar'ın bir hanı (funduk) bulunuyordu.

Zirîler'den Temîm b. Muiz devrinde Sefâkus Valisi Hammû b. Mellîl el-Bargavâtî bağımsızlığını ilân etti (454/1062). Ardından Hammâdî Emîri Nâsır b. Alennâs'ı metbû tanıyan Hammû 455 (1063) yılında Esbec, Adî ve diğer bazı Arap kabilelerinin desteğiyle Mehdiye üzerine yürüdü. Ancak Mehdiye yakınlarında meydana gelen savaşta Temîm karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Sefâkus'u almak için harekete geçen Temîm, 474 (1081) ve 488 (1095) yıllarında gönderdiği ordular başarısız olunca 493'te (1099) bizzat ordusunun başında Sefâkus üzerine yürüdü ve otuz altı yıl bağımsız kalan şehri tekrar itaat altına aldı. Kaçmayı başaran Hammû ise Kâbis emîrine sığındı. Bekrî, V. (XI.) yüzyılda Sefâkus'un durumu hakkında duyduklarını aktarırken önceleri sadece zeytinle meşhur olan şehrin zamanla seçkin dokumaları bakımından İskenderiye ile yarıştığını, üstün kaliteli zeytinyağının diğer müslüman ülkelerin yanı sıra Sicilya ve Bizans ülkelerine ihraç edildiğini, bu gelişmenin ziraat, sanatkarlık, ticaret ve mimaride de kendini gösterdiğini, şehirde çok sayıda çarşı, hamam, han, kasır, sahilde ise ribâtların bulunduğunu, limanının da geliştiğini, zeytinyağı ve diğer eşya satın almak için her yerden tüccarların geldiğini zikreder (*el-Mesâlik*, II, 669).

503 (1109) yılında Zirî yönetimine isyan eden Sefâkus halkı valinin köşkünün yağmalayınca Zirî Emîri Yahyâ b. Temîm şehrin valiliğine oğlu Ali'yi gönderdi. Ardından istikrara kavuşan şehir 543'te (1148) Sicilya'yı zapteden Normanlar'ın eline geçti. Bu sırada Sefâkus'a hıristiyan nüfus yerleştiren II. Roger şehrin idaresini Ömer b. Ebû'l-Hüseyn el-Firyânî'ye bıraktı. Ancak Ömer b. Ebû'l-Hüseyn ayaklanarak şehrin idaresini eline aldı, Norman hâkimiyeti de sona erdi (551/1156). Muvahhidler'in kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî'nin Mehdiye'yi kuşattığını öğrenen Ömer b. Ebû'l-Hüseyn elçi göndererek Kûmî'ye itaat ettiğini bildirince görevinde bırakıldı (554/1159). Bu yıllarda Sefâkus yöneticileri Floransa, Piza gibi İtalya şehirleri arasında ticarî anlaşmalar yapıldı. Şehir limanını kullan-

malarına izin verildi, vergi karşılığında ticarî hanlar tahsis edildi. Norman işgaline de işaret eden Şerîf el-İdrîsî şehrin geçmişiyile o sıradaki durumunu kıyaslar, imar durumu, çarşıları ve ticarî hayatının canlılığı bakımından Sefâkus'un Norman işgalinden önce daha iyi durumda olduğunu söyler. Şehirde balıkçılık, zeytin ve zeytinyağı üretiminin yaygınlığına işaret eder (*Nüzhetü'l-müştaş*, I, 280-281).

Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından Şerefeddin Karakuş kumandasında Mısır'dan gönderilen ve Oğuzlar'dan oluşan askerî birlik tarafından da desteklenen Yahyâ b. Gâniye 586'da (1190) Sefâkus'u ele geçirdi. Ancak 602 (1206) yılında Muvahhid Hükümdarı Muhammed Nâsır-Lidînillâh şehri geri almayı başardı. Sefâkus, Muvahhidler döneminde VII. (XIII.) yüzyılda karadan bedvî Arap kabilelerinin, denizden korsanların saldırılarına uğradı. 706'da (1306) Sefâkus'u ziyaret eden Ticânî, şehrin etrafını aralarında bir atının geçebileceği kadar mesafe bulunan iki surun çevrelediğini, sahildeki ribâtların sahili koruduğunu, zeytinliklerin bedevîler tarafından önemli ölçüde tahrip edildiğini, sayılamayacak derecede balık türü avlandığını, idarecilerin giydiği pahalı elbiselerin, "sûfû'l-bahr" diye bilinen bir deniz bitkisinin liflerinden dokunan yanar döner kumaşlardan dikildiğini, şehrin sakin bir limana sahip olduğunu, bununla birlikte sık sık med-cezir olayları yaşandığını bildirir (*Rihletü't-Ticânî*, s. 67-84). Ortaçağ'a ait kaynaktaki bu

bilgi günümüzdeki coğrafi bilgilerle tamamen uyumaktadır. Zira Akdeniz'de medcezir olayının en fazla görüldüğü yer Kâbis körfezi kıyılarıdır. Himyerî ise şehirde çok sayıda cami, hamam, han bulunduğunu, aralarında 166 basamaklı deniz feneri olmak üzere sahilde ribâtların yer aldığını söyler (*er-Ravzü'l-mi'fâr*, s. 365-366).

Muvahhidler'den sonra Hafsî hâkimiyetine geçen Sefâkus, 625 (1228) yılından itibaren yaklaşık bir asır istikrar içinde yaşadı. Ancak 718 (1318) ve 749 (1348) yıllarında isyanlara sahne oldu. 758'de (1357) Kâbis Valisi Ahmed b. Mekki'nin eline geçti, 772'de (1370) tekrar Hafsîler'e itaat etti. IX. (XV.) yüzyılın sonlarında şehrin suru yenilendi. Hafsîler'in çöküş döneminde 942'de (1535) İspanyollar'dan yardım alan Hafsî sultanına karşı Barbaros Hayreddin Paşa'yı destekleyen Sefâkus halkı zorla itaat altına alındı. 956'da (1549) Turgut Reis'e tâbi olan Sefâkus iki yıl sonra İspanyol işgaline mâruz kaldıysa da tekrar Osmanlılar'ın eline geçti. 1551'de Trablusgarp, 1593'te Tunus vilâyetine bağlandı. Bu yıllarda şehri ziyaret eden Hasan el-Vezzân, yüksek ve sağlam surlara sahip şehrin önceden kalabalık olan nüfusunun çok azaldığını ve şehirde 300-400 kadar aile yaşadığını söyler. Halkın çoğunun balıkçılıkla geçindiğini, dokumacılığın yaygın olduğunu, Sefâkuslu bazı tüccarların ticaret için Mısır ve Türkiye'ye gidip geldiklerini zikreder (*Vaşfû'lfrîkiyye*, II, 87).

Sefâkus halkı, XI. (XVII.) yüzyılda Murâdiler döneminde Ali Bey ile Muhammed Bey arasındaki iktidar mücadelesi sırasında önemli sıkıntılar yaşadı (1677-1684). Hüseyinler'in kurucusu Hüseyin Paşa, istikrarın sağlandığı şehirde ilmî hareketi güçlendirmek için el-Medresetü'l-Hüseyiniyye'yi yaptırdı. Onun tamir ettirdiği Sefâkus Camii'nde de öğretim canlandı. Hüseyin Paşa zamanında (1705-1735) ticaret ve dokumacılık gelişti, zeytin ağacı dikimi teşvik edildi. Gelişen şehrin nüfusu arttı. Ancak Sefâkus 1160 (1747) yılında Venedik donanmasının saldırısına uğradı. Ali Paşa zamanında 1190'da (1776) şehrin güneyinde sur dışında yabancıların sürekli kalmasını sağlamak amacıyla Avrupa varoşu da denilen, sadece yabancıların oturduğu bir mahalle kuruldu. Sefâkus, Hammûde Paşa döneminde 1784-1792 yılları arasında devam eden savaşta Venedik donanması tarafından birkaç defa bombalandı. Son kuşatma sırasında şehrin doğu varoşunun bir kısmı tahrip edildi. Osmanlı döneminde yaşayan ve Sefâkus tarihçisi olarak bilinen Mahmûd b. Saîd Makdîş, Kuzey Afrika ve Osmanlı dönemi Tunus tarihi hakkında önemli bir eser olan *Nüzhetü'l-enzâr*'ının son bölümünde Sefâkus şehrine dair geniş bilgi verir; siyasî tarihinin yanı sıra orada yetişen çok sayıda velî, âlim ve şairin biyografilerini kaydeder (II, 171-471).

1830'da Avrupalılar'ın oturduğu mahalle surla çevrildi. Bu mahalleye yerleşmiş olan yahudilerle birlikte Avrupalı göçmenler 1875'ten itibaren ithalât ve ihracat işlerini tekelleri altına aldılar. Sefâkus halkı ise harap duruma gelen zeytinliklerini imar için zeytin ağacı yetiştirmeye yöneldi. Zeytincilik canlandı ve Sefâkus yeniden Akdeniz havzasında zeytinyağı ihraç eden en önemli şehirlerden biri oldu. 1835'te Sefâkus'u ziyaret eden Alman Hermann von Pückler-Muskau zeytin, zeytinyağı ve dokumaların yanı sıra Cerîd bölgesinden getirilen hurma, kına, bal ve mum, Cerbe'den getirilen çömleklerle Sefâkus'un önemli bir ticarî merkez haline geldiğini söyler. Timbükü gibi Kara Afrika ticaret merkezleriyle de ilişkileri gelişen şehrin sabun, bornoz, yün ve ipek kumaşlarıyla meşhur olduğunu, 14.000'i içinde ev bulunan 50.000 bahçenin şehri kuşattığını, bahçelerde bol miktarda ceviz, fıstık, hurma, incir, nar yanında çeşitli meyvelerin yetiştirildiğini zikreder (Cum'a Şîha, s. 37-40). 1840'ta Sefâkus'a uğrayan Fransız seyyahı E. P. de Reynaud ise şehrin mevkii, konumu, surları, sur kapıları, mahalleleri

Sefâkus'taki ziyaret yerlerinden Bâbüddivân

hakkında bilgi verir, yahudilerin ve hıristiyanların oturduğu Rabazulkubelî semtinden bahsederken özellikle Malta'dan gelenler olmak üzere nüfusunun arttığına işaret eder. Onun anlattığına göre 10.000 nüfuslu şehirde beş cami vardı. Bunlardan birinde Hanefiler, diğerinde Mâlikîler olmak üzere sadece ikisinde cuma namazı kılınyordu. Sefâkus, İngiliz kumaşları, demir ve kereste ithal ederken birinci derecede Malta, ikinci derecede Marsilya'ya olmak üzere zeytinyağı, ceviz, fıstık, kimyon, kurutulmuş balık ve yün ihraç ediyordu. Şehirde İngiltere, Fransa, Sardunya, Amerika Birleşik Devletleri ve Napoli konsoloslukları bulunuyordu (*Description*, s. 101-105). XIX. yüzyılın sonunda Sefâkus'u ziyaret eden J. Servonnet ve F. Lafitte ikilisi de yeni mahallenin yanı sıra eski şehirdeki dar sokaklar, evler, loş dükkânlar, tarihî mescidler, halkın giyim kuşam şekli, şehirdeki Karkeneli, Mısırlı, Maltalı, Sicilyalı, Yunanlı tüccarlar hakkında bilgi verir (*En Tunisie: Golfe de Gabès*, s. 12-86).

1881'de Tunus'un işgali öncesinde Fransızlar tarafından bombalanan Sefâkus işgale karşı direnen en önemli şehirlerden biri oldu. Eyaletin askerî, hâricî ve malî idaresini fiilen Fransa'ya bırakan 12 Mayıs 1881 tarihli Bordeaux Antlaşması'nı tanımaması üzerine Sefâkus'u tekrar bombalayan Fransız donanması halkının şiddetli direnişine rağmen şehri kontrol altına aldı (15 Temmuz 1881). İşgalciler direnişleri yüzünden halkı 6 milyon frank savaş tazminatı ödemeye mecbur tuttu. Bu sırada şehrin nüfusu 6000 civarındaydı. Himaye döneminin üçüncü yılında Avrupa varoşunun surları yıktırıldı. Eski şehirle deniz arasında kalan varoş bu dönemde Fransız, İtalyan ve Maltalılar'la doldu. Batı tarzı binaların bulunduğu mahalledeki hıristiyan ve yahudiler XX. yüzyılın ortalarında şehirden ayrılıncaya kadar barış içinde yaşadılar. Özellikle Sefâkus'taki Avrupalıların ticarî faaliyetlerini geliştirmek için 1884'te liman açıldı. Küçük olan liman fosfat madeni ihracatı dolayısıyla 1895, 1907 ve 1921'de genişletildi. Fosfatın çıkarıldığı Kafsa ile Sefâkus 1888'de demir yoluyla birbirine bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında Mihver Bloku tarafından üs yapılan şehrin limanı savaş esnasında tahrip edilmiş de daha sonra onarılıp genişletildi.

Sefâkus günümüzde başşehir Tunus'un ardından ülkenin ikinci büyük şehridir. Sur dışında deniz tarafında özellikle batı istikametinde hızla büyümekte ve gelişmekte olan şehrin nüfusu 2010'da 287.000'i aşmıştı. Yüksek ve sağlam bir surla çevrili

olan tarihî şehrin en önemli kısmı kalesidir. Sur içindeki çarşılarda geleneksel sanatlar canlı bir şekilde devam ettirilmektedir. Güney Tunus'un merkezi olarak tanınan Sefâkus'un ekonomik hayatında yün ve deri sanayii, önemli bir ihracat maddesi haline gelen zeytin ve zeytinyağı üretimi büyük önem taşır. Halkın dörtte birinin zeytinlik sahibi olduğu söylenir. Geleneksel dokuma sanatları, dericilik, ayakkabı ve sabun üretimi gelişmektedir. Balıkçılık da yaygındır. Fosfat madeninin bulunduğu Kafsa'ya bağlanan demir yoluyla limanı üzerinden ihraç edilen fosfat sebebiyle ülkeler arası fosfat ticaretinin önemli bir merkezidir. Sefâkus aynı zamanda turizm alanında da gelişmektedir. Turizmin gelişmesinde, şehre 20 km. uzaklıktaki önemli bir turizm merkezi olan Karkene adasının büyük katkısı vardır. Ayrıca vilâyet petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengindir. Sefâkus'ta 45.000 civarında öğrencisi olan bir üniversite (Câmiatü Sefâkus) ve bir hava alanı vardır.

Sefâkus'taki tarihî eserlerin başında Tunus'un en önemli dört tarihî camisinden biri olan Sefâkus Ulucamii gelmektedir (diğerleri Kayrevan Sîdî Ukbe Camii, Sûse Camii ve Zeytûne Camii). Sîdî İlyâs Camii, Acûzeyn Camii, Ebû Şüveyşe Camii, Sîdî Abdülmevlâ Camii de önemli eserlerdir. Öte yandan Sefâkus, Tunus'un surları sağlam kalan tek şehridir. Şehirdeki diğer ziyaret yerlerinin en önemlileri Methafû

dâri'l-Cellûf, Bâbüddivân, Bâbülcubelî, Sîdî Ali el-Kerây Zâviyesi, Kayrevan'dan gelip çok sayıda talebe yetiştiren Ali b. Muhammed el-Lahmî'nin Sefâkus Kalesi'ndeki mezarı ile Avâmiriyye, İseviyye, Kâdiriyye gibi tarikatlara ait zâviyelerdir. Şehirde yetişen ve Sefâkusî nisbesini taşıyan meşhur kişilerin başında Ebû Amr Osman b. Ebû Bekir, Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *el-Muḥabberü'l-faṣīḥ fî şerḥi'l-Buḥârîyyi's-şāḫiḥ* müellifi Abdülvâhid b. Tîn, tefsir ve nahiv âlimi Ebû İshak Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed, Ali b. Sâlim en-Nûrî, Normanlar'a karşı yürütülen mukavemetin öncülere olan Cebele b. Hammûd, Abbas el-Cedîdî el-Mağribî ve Sefâkus müftüsü Yahyâ b. Zâbit, şairlerden Ali b. Habîb et-Tenûhî, Mudar b. Temîm el-Fezârî, Ali el-Gurâb, Muhammed eş-Şerefi, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı haritalarla ün kazanan, 955'te (1548) sekiz yapraklı bir atlas hazırlayan Ali b. Ahmed eş-Şerefi, XVII. yüzyılın başlarında doğu yarısı İdrîsî'nin haritasına, batı yarısı Katalonyalı gemicilerin haritalarına dayanan bir dünya haritası çizen Muhammed b. Ali eş-Şerefi ve dinî ilimlerin yanı sıra matematik ve mantık alanlarında meşhur olan Sefâkus tarihçisi Mahmûd b. Saîd Makdîş sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut 1422/2002, s. 189; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1873, s. 47; Bekrî,

Sefâkus belediye binası

el-Mesâlik, II, 669; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müş-tâk*, Beyrut 1409/1989, I, 280-281; *el-İstibşâr fi 'acâ'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 116-117; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 223-224; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Ticânî, *Rihletü'l-Ticânî*, Tunus 1377/1958, s. 67-84, 97, 241; İbn Haldûn, *el-İber* (nşr. Halîl Şehhâde), Beyrut 1421/2001, V, 238; VI, 210-224, 333-334; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 365-366; Hasan el-Vezzân, *Vasfû İfrîkiyye*, II, 87; Mahmûd b. Saîd Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi'l-tevârih ve'l-aḥbâr* (nşr. M. Mahfûz – Ali ez-Züvârî), Beyrut 1988, I, 108-109; II, 171-171; E. P. de Reynaud, *Description de la régence de Tunisie*, Paris 1853, s. 101-105; J. Servonnet – F. Lafitte, *En Tunisie: Golfe de Gabès en 1888*, Paris 1888, s. 12-86; Muhammed Bayram, *Şafvetü'l-İ'tübâr* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin Cennân), Beyrut 1417/1997, I, 125; Cum'a Şihâ, *Medinetü Şefâkus 'abre't-târîh min hilâlî kütübî'r-raḥâlât*, Tunus 1416/1995; G. Marçais, "Sfâkes", *IA*, X, 549-550; T. Bachrouch, "Safâkus", *EP* (İng.), VIII, 762-764; Ali Diyâb, "Safâkus", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2005, XII, 141-142.

İSMAIL YİĞİT

SEFTÎ

(السفتي)

Ramazân b. Sâlih b. Ömer es-Seftî
el-Hânkî (el-Havânîkî)
(ö. 1158/1745)

Mısırlı
astronomi ve matematik âlimi.

Kahire'nin 18 km. kuzeyinde Sîryâkûs bölgesindeki Hânke'de (Havânîk) doğdu. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Mısır'da nisbet edildiği Seft adıyla birçok yerleşim birimi mevcut olup (Yâkût, III, 253-254; Muhammed Remzî, VI, 242-244 [İndeks]) hangisiyle ilişkili bulunduğu bilinmemektedir. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra Kahire'ye giderek devrin ulemâsından tahsil gördü. Hocaları arasında Ridvân el-Felekî Efendi, Muhammed el-Birşemsî, ders arkadaşları olarak Cemâl Yûsuf el-Kilârcî, tarihçi Abdurrahman el-Cebertî'nin babası Hasan b. İbrâhîm el-Cebertî ve Kitta Miskîn lakabıyla tanınan Hasan Efendi'nin adları anılır (Cebertî, I, 241). Bu hocalardan matematik, geometri, astronomi ve mîkât ilmi okudu. Kahire'deki gözlem evlerinde ölçüm aletlerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştı; icat ettiği aletlerle gözlem ve ölçümler yaptı. Bu sırada Semerkant Rasathânesi ve Uluğ Bey'in gözlem yöntemiyle ilgili çalışarak daha kolay bir usulle en hassas ölçüm yapabilmeyi esaslarını belirledi. Seftî'nin dikkati çeken bir özelliği de astronomi ve takvim cetvelleri hazırlarken uyguladığı ilginç bir yöntemle bir yazıta dört, beş nüsha kopya elde etmesidir. Hasan b. İb-

râhîm el-Cebertî ile yakın dostlukları vardı; vefatına yakın Cebertî'yi kendi mallarının gözetimi için vasi tayin etmişti. Seftî 12 Cemâziyelevvel 1158'de (12 Haziran 1745) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. Seftî yirmi civarında eser kaleme almıştır: *Nüzhetü'n-nefs bi-takvîmî's-şems* (takvimcilikte kullanılan çizim tablolarından oluşan eserdeki yöntem hem kolay hem de sıhhatlidir; eser Hasan b. İbrâhîm el-Cebertî tarafından ihtisar edilmiştir); *Kifâyetü't-ḫâlib li-'il-mi'l-vaḳt ve buḡyetü'r-râḡib fi ma'rifeti'd-dâ'ir ve faẓlihi ve's-semt* (mukaddimeden sonra yirmi üç fasıl ve bir hâtime-den oluşmaktadır); *el-Ḳavlü'l-muḫkem fi ma'rifeti küsûti'n-neyyiri'l-a'zam; el-İthâf 'alâ Nübzeti'l-is'âf fi ma'rifeti kavsi'l-hilâl* (Muhammed b. Ebü'l-Feth es-Sûfî'ye ait eserin ihtisarıdır); *Bulûḡu'l-vaḳar fi'l-'ameli bi'l-kamer; el-Kelâmü'l-ma'rûf fi a'mâlî'l-küsûf ve'l-ḫusûf; Buḡyetü'l-vaḳar fi'l-mübâşereti bi'l-kamer; Reşfü'z-zılâl fi ma'rifeti istiḫrâci kavsi'l-hilâl bi-ḫarîkayil-ḫisâb ve'l-cedvel; Keşfü'l-ḡayâhib 'an müşkilâti a'mâlî'l-kevâkib; Maḫâlî'u'l-büdûr fi'l-ḡarib ve'l-kusme ve'l-cüzûr; Muḳavvimâtü'n-neyyireyn 'ale'r-raşadi's-Semerḳandî; Kitâbü Te'âdüli'l-*

Seftî'nin el-İthâf 'alâ Nübzeti'l-is'âf adlı eserinin ilk sayfası (Michigan Üniversitesi Ktp., nr. 758)

لو

Seftî'nin Reşfü'z-zılâl adlı eserinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2895/3)

kamer bi-ḫarîki'd-Dürri'l-yetîm (İbnü'l-Mecdî'nin astronomi cetvellerini ihtiva eden *ed-Dürri'l-yetîm* ile ilgili bir çalışmadır); *Kitâbü'z-Zic; Kitâbü Cedâvil-l-kevâkibi's-şâbite bi-ḫarîki Uluğ Beg sene 1136; ed-Derecâtü'l-verîfe fi taḫrîri kısseyi'l-'asri'l-evvel ve 'asri Ebî Ḥanîfe; Cedveli mevḳı'ı 'aḳrebi's-sâ'ât 'alâ evḳâti'l-'ibâdât; Nebzētün müfide fi ma'rifeti istiḫrâci'd-dâ'ir; Cedâvil li-resmi'l-münḫarîfât li-'arzin; Risâletün 'azîme fi ḫarekâti'l-eḫlâki's-seyyâre ve hey'âtiḥâ ve ḫarekâtiḥâ ve terkibi cedâvilihâ 'ale't-târîhi'l-'Arabî 'alâ uşûli'r-raşadi'l-cedîd; Neticetü'l-efkâr fi a'mâlî'l-leyl ve'n-nehâr; ed-Dürri'l-ferîd 'ale'r-raşadi'l-cedîd* (eserlerin yazma nüshaları ve tavsifleri için bk. King, s. 111; İhsanoğlu v.dğr., I, 419-426; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 401).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 253-254; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥitâtü't-Tevfîkiyye*, Bulak 1306, X, 199-200, 203-204; Cebertî, 'Acâ'ibu'l-âşâr, I, 241-243; *Fihristü'l-Kütübḫaneti'l-Hidviyye*, V, 230, 233, 270-271, 282, 283, 308; Brockelmann, *GAL*, II, 471; *Suppl.*, II, 487; *İzâḫu'l-meknûn*, I, 191, 197, 574; II, 252, 372, 375, 497, 643; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 371; Muhammed Remzî, *el-Kâmûsü'l-cagrâfi li'l-bilâdi'l-Misriyye*, Kahire 1953, VI, 242-244; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḫḫūḫâtî'l-'Arabiyye fi mektebâti Türkiyâ*, Beyrut 1400/1980, II, 43; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 32-33; D. A. King, *A Survey of the Scientific Manuscripts in the Egyptian National Library*, Winona Lake 1986, s. 111;